

KOHTUMISI JA KIRJAVAHETUST PAUL ARISTEGA

OTT KURS

Annotatsioon. Tagasivaade kohtumistest ja kirjavahetusest akadeemik Paul Aristega 30 aasta jooksul, mil kirjutise autor sai temalt algteadmised rootsi keelest (1959), osales Ariste juhitud ekspeditsioonidel vadjalaste ja karaiimide juurde (1964) ning kasutas Ariste koduraamatukogu (1960.–1980. aastad). Viimane isiklik kohtumine toimus aastal 1989, kui Ariste kirjutas autori palvel ülevaate oma uurimistegevusest Ingeris.*

Võtmesõnad: teaduslugu, keeleteadus, Ariste

Minu teadvusse jõudis Paul Ariste 1950. aastate alguses, mil uurisin ühe oma koolikaaslase isa poolt päästetud Eesti entsüklopeedia köiteid, mis olid kooliraamatukogust kõrvaldatud ning hävitamisele määratud. Selgus, et Ariste kuulus selle aastail 1932–1937 üllitatud teatmeteose autorite hulka. Mõni aeg hiljem nägin Ariste nime ka Eesti aja lõpul avaldatud rootsi-eesti sõnaraamatu kaanel. Eks seepärast pidasin teda hästi vanaks ja auväärseks meheks. Üllatus oli suur, kui tegelik Ariste nägi välja noorusliku ja elurõõmsa mehena. Võrdluseks märgin, et ta oli minu isast vaid ühe aasta noorem. Ariste isa Paul Berg oli omakorda aasta noorem minu Koimula külas sündinud isaemast, seega siis vanaemast ehk *ämmast*, nagu teda lapsepõlves kutsusime.

Ariste sõbralikku olekut kogesin esmakordselt sügissemestril 1959, mil käisin tema juures rootsi keele algteadmisi omandamas. Rohkem mul temaga 1950. aastatel isiklikku kokkupuutumist polnud. Küll aga lugesin Ariste kirjutisi ajalehtedes, teoses „Eesti rahva etnilisest ajaloost”, Eesti Rahva Muuseumi (tollal Eesti NSV Etnograafiamuuseumi) ja Ema-

* Paul Ariste mälestuskivi avamisel Rääbisel 1. septembril 2005 peetud lühiettekande täielik tekst, mis omakorda on töötlus pikemast artiklist „Ajarännak Aristega” (Kurs 2006).

keele Seltsi aastaraamatuis ning ajakirjas Keel ja Kirjandus. Ilmselt ajendas üks Ariste kirjutis mind minema sügisel 1956 esperanto esimesele sõjajärgse aja kursusele, mis toimus Tartu Raekoja platsi kultuurihoones. Suuresti Ariste töödele sain tugineda ka oma esimeses ettekandes Ingeri põlisrahvastest vadjalastest ja isuritest, mille pidasin detsembris 1960 ülikooli geograafiaringi koosolekul. Et olin oma akadeemiliste õpingute ajal seotud töötamise ja äärelinnas peavarju ehitamisega, siis ma Tartu kesklinnas ja ülikooli peahoones, kus Ariste ringi liikus, eriti ei käinud. Samal põhjusel katkes ka mu rootsi keele tundides käimine.

Minu kokkupuuted Aristega algasid hoopis pärast ülikooli lõpetamist – 1960. aastate alguses – kooliõpetajana Mustvee eesti keskkoolis töötades. Pöördusin siis tema poole kirjanduse saamiseks, sest püüdsin kooliõpetaja suvevaheaegu kasutada reisideks Vepsa, Ingeri ja mujalegi (Kurs 1998: 7).

Laenasin siis Aristelt mitmesugust kirjandust. Raamatute hulgas oli ka Lauri Kettuse mälestusteose kõik kolm osa (Kettunen 1945, 1948, 1960), mille siis lugemiseks ja märkmete tegemiseks Mustveesse tõin. Laenasin ka teise soome teadusmehe Eemil Aukusti Tunkelo tuntud uurimuse (Tunkelo 1946) lisast tehtud äratrüki „Vepsäläisten asuma-alueiden kartta”, mille endale kopeerisin. Ka see kaart kuulus tollal keelatud hulka. Ariste usaldas mulle koju laenutada ka Urho Kaleva Kekkose ja Sylvi Kekkose külaskäigu ajal soome-ugri keelte kateedri kingituseks toodud ning seejärel kogemata arvele võtmata jäänud „Oma maa” köiteid (Linkomies 1958–1962), millest ammutasin mulle seni tundmatut või vähe tuntut Soome ja soome-ugri rahvaste kohta. Mälestusena noist ajast ostsin endale 40 aastat hiljem ühest Helsingi antikvariaadist selle väljaande.

Ariste kodusest raamatukogust kirjandust laenamas käies kohtusin tema pool mitmete kultuuritegelastega. Nii juhtus Juhan Smuul, kellega Ariste oli tutvunud Soome-reisil 1956, jutustama, kuidas ta kord pärast suuremat viinavõtmist oli ära söönud oma õe põrsasöögi. Lilli Promet ja Ralf Parve aga pajatasid põnevat lugu Nõukogude Liidu delegatsiooniga Bulgaarias käimisest, kus üks vene mees hakkas peolauas laulu *Широка страна моя родная* laulma ja kahvli otsa torgatud kotletiga takti vehkima. Kui see „kolleeg“ neile lauluga mitteühinemise pärast etteheiteid tegi, hakkas Parve „seltsimeest“ omakorda noomima: „See on ju peaaegu hümn, mida peab korralikult laulma. Teie aga räuskate ja vehite lihakäntsakaga!“ Kohtasin Ariste pool ka vendi Tuulikuid, kellega olime

ühel ajal ülikoolis käinud, ning teisigi tuntud inimesi. Tihti oli tema juures aspirante idapoolsete soomeugrilaste hulgast, kes kõik pidid hakkama käima koos oma juhendajaga Uno Sahva (1925–1996) võimlemisrühmas, mille lühend oli USV.

Suveks 1963 kavandasime ühist Vepsa reisi. Reis toimuski, kuid seda juhtis mitte Ariste, vaid rahvateadlane Aino Voolmaa (1920–2000). Ariste jäi Tartu ootama Moskvast pidevalt edasi lükatud Soome sõidu luba, mis aga jäigi tol korral saamata. Kevadel 1964 võtsin uuesti Aristega ühendust ning suvevaheajal käsin tema pool mitmesuguseid raamatuid ja käsikirju lugemas, sest vaatamata oma heatahtlikkusele, ei tihanud ta kõike välja laenata. Viimaste hulka kuulusid ka tema kirjanekud suvel 1942 Ingeri tehtud uurimisreisist, samuti hilisemaist käikudest vadjalaste ja isurite juurde. Lahke pererahvas pakkus mulle ka süüa. Sain siis teada, et Ariste oli täiskarsklane ning ei söönud liha, küll aga piimasaadusi. Nii maitsesin ma tema kodus esimest korda toodet, mida peremees nimetas *Schmierkäse*-ks. Juuli alguses 1964 olime koos tema tudengitega Lääne-Ingeris (vt ka Ariste 2005: 71–78, Kroonikat 1965: 128). Eesmärgiks oli vanematelt vadjalastelt keeleainese saamine. Öömaja saime Ariste vana tuttava Maria Boranova külalishahkes majas Mati külas. Tudengid panid Ariste juhtimisel seal ning ka Luuditsa külas usinasti kirja vadja keelt. Harjutasin ka ise foneetiliselt kirjanekut (Kurs 2005). Luuditsas olime küsitlemas vadja memme Ogrut, kes oli keelt õpetanud ka oma 1946. aastal Helsingis, Ingeri sõjapõgenike Soomes olles, sündinud lapselapsele Ljubale, kelle isa oli ukrainlane. Tüdruk, keda Ariste naljatades minu pruudiks tituleeris, üritas sügisel Tartu ülikooli astuda, kuid ei saanud sisseastumiseksamil hakkama ajalooga.

Pärast 1964. aasta reisi algas meie paar aastat kestnud kirjavahetus (sellest täpsemalt Kurs 2006). Aristele oli lühikeste kirjade kirjutamine ja postkaartide saatmine omamoodi lõõgastuseks, mis andis hoogu uuteks töödeks. Ta oli tollal väga liikuv: pidi käima tihti Tallinnas, Riias, Vilniuses, Peterburis (tollal muidugi Leningrad), Moskvas ja mujal väitekirjade kaitsmisel või muudel koosolekutel. Tekkinud vabu momente kasutas ta tuttavaile kirjade kirjutamiseks ja postkaartide saatmiseks. Kirju tuli muidugi ka tema kodust. Mõned postkaardid on heebrea kirjas. Kui Ariste sai teada, et veerin lugeda juudi keeles (jidišis) trükitud ajakirja *Sovetiš Heimland*, õpetas ta mulle ühel ühisel rongisõidul selgeks ka selle keele kirjatähed. Hakkasin neid siis omamoodi salakirjana pruukima.

Araabia kirjamärgid olin varem iseseisvalt ära õppinud. Nende korrallikuks kirjutamiseks sain hiljem (1965–1966) lihvi Bakýs (Bakuus).

Suvel 1964 käisime veel koos Leedus – Vilniuses ja Trakais. Trakais vaatasime taastatud lossi, mille eest leedulased Nikita Hruštšovilt pähe olid saanud. Lossitornist avanes suurepärase vaade järverikkale ümbrusele. Kirjutasin lossi külalisraamatusse eesti keeles kiitvaid sõnu Leedu ajaloo ja selle pärandi hoidmise kohta. Siis läksime Trakai karaiimide linnaossa, mis tollal kujutas endast üht väiksemate majadega tänavat. Nägime seal liikumas tumedaverelisi inimesi, kellest paljud olid noored. Tahtsime külastada karaiimide ehk karaide peavaimulikku ehk *Ullu Hazzan Szymon Firkowiczit*. Peremeest ennast polnud küll kodus, kuid meid võttis hästi südamlikult vastu proua, kes kinkis omapoolse pühendusega oma mehe Poola ajal ilmunud karaiimide palveraamatukese (Firkowicz 1935). Et mul oli fotoaparaat kaasas, tegime maja ees pilti. Neist paar andsin hiljem Aristele. Nii et pildid peaksid olema Ariste arhiivis kirjandusmuuseumis. Reisi järel sain Aristelt lugemiseks poolakeelse brošüüri karaiimidest Poolas, millest lasksin ülikooli kinokabinetis teha endale fotokoopia. Järgmisel aastal kutsus ta mind oma 60. sünnipäevale, mida tähistati ülikooli aulas.

Mitmes kirjas annab Ariste juhendust ja julgustust teaduslikuks uurimistööks (vt Kurs 2005). Mõnes kirjas on valgustatud tollaseid sündmusi ja meeleolusid. Nii oli juttu Ariste rajatud ajakirjast, mis hiljem sai *Linguistica Uralica* nime: „Meie uus ajakiri on saanud rahvusvaheliseks. Juba on tulnud Rootsist kaastöö prof. Ivar Paulsonilt ja prof. K. Vilkhuna Soomest on lubanud kaastööd saata. Küllap tuleb teisigi väljastpoolt.” (Paul Ariste Ott Kursile 23. jaanuaril 1965). Katkend teisest kirjast iseloomustab tollaseid kahtlusi: „Augustikuus lähen vist Soome kongressile. Paberid käivad Tartu, Tallinna ja Moskva vahet. Kindlat pole muidugi midagi. Sageli öeldakse viimasel hetkel: *hemy!*” (Paul Ariste Ott Kursile 24. märtsil 1965).

Sügisel 1965 sõitsin õppima Azärbaycani ülikooli, kust mõne aja pärast Aristele kirjutasin. Aasta lõpus sain temalt pikema kirja, milles jutustatakse algul Soome reisi muljeid ning siis ülikooli peahoone põlemisest:

21. dets. hommikul pool kuus aeti mind üles. Ma mingi ka kiiresti ülikooli, sest peahoone põleb. Katsugu päästa, mida veel päästa saab.

Kui jõudsin kohale natuke enne kuut, oli tuli juba peahoone katusel. Põles seest meie kateedrite peal olev teine ja kolmas korrus. Selles toas, mis meil oli kolmandal korrusel, kus sinagi oled olnud nii mõnigi kord, oli juba tuli sees. Võtsin alt võtme ja jooksin üles. Kui avasin ukse, lõi vastu tuld ja suitsu. Nägin, et põleb toa lagi. Polnud lootustki midagi päästa. Seal olid aga kõik soome-ugri kateedri korvamatud varandused. Olin andnud ülikoolile ka kõik selle, mida olin ise kogunud. Ainult vadja sõnavara oli Tallinnas, kus tehakse vadja sõnaraamatut ja vadja rahvaluule oli mul kodus. Hakkasime all päästma raamatuid ja eesti keele kateedri vara. Selle saime välja, ainult vesi tegi paha. Seda tuli kaela lausa pangest, sest tuletõrje voolikud töötasid hästi. Vahepeal oli ülemise toa lagi sisse kukkunud ja tuletõrje kustutas leegid. Oli lausa ime, et lae sisse kukkumisel oli mattunud risu ja rämsu alla seinte ääres olnud kappide allosad. Sealt saime kaevata välja üht-teist. Umb. 10% meie arhiivist oli säilinud. Osalt on käsikirjad küll põlenudki, kuid midagi on alleski. Praegu restaureerime, mida saab restaureerida. On kurb meel ja siiski ka hea meel, et natukegi on alles.

Ära põles füüsikute laboratoorium ja õigusteaduskonna raamatukogu ning muudki. Meie teaduskonna raamatukogust saime peaaegu kõik välja tassida. Põlenud on peahoone keskosa. Pole enam olemas ilusat aulat. Kogu Tartus oli mitu päeva täielik leinameeleolu. Valitsuse jne. korraldusel algasid otsekohe taastamistööd. Ülikooli ees seisab tornkraana. Tehakse katust. Tahetakse sügiseks kõik korda saada peale aula. Aula tulevat endine.

Millest tuli oli lähtunud, seda ei teata praegugi. Kõmujutte on igasuguseid. Kõmu räägib sedagi, et ma olevat murest hulluks läinud! (Paul Ariste Ott Kursile 31. detsembril 1965)

See oli siis 1965. aasta lõpus. Täna siin mälestuskivi avamisel esinenud Tõnu Seilenthal oli tollal juba Ariste õpilane ja mäletab seda sündmust kindlasti hästi.

Kui asusin sügisel 1966 tööle ülikooli, kutsus Ariste mind Sahva võimlemisrühma. Olin selles pisut üle kolme aasta, siis jäin eemale, sest Alatskivilt, kuhu olin vahepeal elama asunud, läks õhtune käimine raskeks. 1960. aastail ja hiljemgi kutsus Ariste mind mitmel korral koos

oma tudengitega kas ülikooli või Wernereri kohviku, kus siis vestlesime, süües saikest ning rüübates kõrvale nn soomeugri kohvi. See saadi niimoodi, et koor lasti tasakesi teelusika abil kohvi pinnale, kuhu see siis jäi õhukese kihina püsima. Lusikaga segada ei tohtinud, sest sel juhul koo-rekiht hävis. Hiljem läks Ariste tervislikel põhjustel kohvilt üle teele. Korraga oldi kohvikus lühikest aega, sest Ariste ei kannatanud pikki istumisi ja jorutamisi. Vestlustes selgusid ka mitmed tema eluloolised seisgad. Nõukogude ajal saadeti õppejõudusid koos tudengitega kolhoosesevhoose abistama. Nii oli Ariste kord lasknud saata ennastki (professorile polnud see kohustuslik) koos tudengitega Torma, kus oli kohtunud aidamehena töötanud omaaegse klassivennaga, kes aga hakanud Aristet mitte sinatama, nii nagu oli seda teinud omal ajal, vaid hoopis teietama, vaatamata viimase vastuseisule. Sain teada ka seda, et Ariste polnud laulu- ega tantsumees. See tundus mulle esialgu kuidagi vastuolulisena tema isiklike omadustega – väga hea kuulumisega helide ja keelenüansside suhtes ning seltskondlikkusega. Tema sugulaskonda kuulus ka Venemaale siirdunud ja seal kuulsaks raadiotehnikateadlaseks saanud Aksel Berg (1893–1979). Palju uut sain teada Ariste omaaegseist õppejõududest ja üliõpilastest ning üldse mineviku õpetlastest ja kultuuritegelastest, ka mõnest omapärasest kujust, nagu *Freiherr von Murrost* ...

Tihti kinkis ta mulle ka oma tööde äratrükke, mitte *separaate*, sest seda sõna Ariste ei kasutanud ning tema mõjul ei pruugi ka siinkõneleja. Äratrükke on mul kogunenud tublisti üle saja. Peaaegu kõikidel on pühendus, kuid kinkimise kuupäev leidub siiski vaid üksikuil. Nii näiteks on ta kirjutanud Wiedemanni sõnaraamatu juubeliloole (1969) „Ott Kursile, kes ei aita puid lõhkuda” ning äratrükile Lauri Kettuse tegevusest Tartus (1983) „Õma nuka poesile Ott Kursile Reabisse vanamees P. Ariste”. Olen saanud autorilt või muretsenud ise ka kõik Ariste kirjutatud raamatud. Et aitasin teda pisut maailma keeli käsitleva õpiku esimese osa (Ariste 1967) juures, siis on selle sisekaanel pühendus, milles tänatakse abi eest.

Pärast võimlemisrühmast eemalejäämist sain Aristega 1970. aastail vähem kokku. Kui 1971 kaitsesin väitekirja, kuulus õnnitlejate hulka ka Ariste, kes oli lugenud kaitsmise eelteadet ajalehes. Ta kinkis mulle raamatu Saksamaa linnast Hallest (Royé, Thieme 1970). Veel olen temalt saanud mitmeid saksa- ja venekeelseid etnoloogilise ja keeleteadusliku sisuga raamatuid (nt Hering 1964, Mussajev 1964). Sain kutse ka akadeemiku

70. sünnipäevale ülikoolis aulas. Kui kümne aasta eest vaatasin üritust aula tagumisest osast, siis nüüd jälgisin tseremooniat lähemalt ja toolil istudes. Uhke triibuline lint üle rinna, säras Ariste presiidiumilaua taga kuidagi eriliselt. Ta kuulas hoolega õpetlaste ja võimuesindajate sõnavõtte, mida esitati mitmes keeles. Nii näiteks rääkis sürjakomi keeleteadlane ja kirjanik Vassili Lõtkin ehk *Illja Vass* (1895–1981) oma emakeeles.

1980. aastail puutusime kokku veelgi vähem. Ariste trotsis vanadust ning tegi vaimset tööd kõrge eani, praktiliselt elu lõpuni, kui liha juba nõdraks oli jäänud. Kord libedal ajal palus ta mind saatma, et julgemalt Tähtvere mäest üles minna. Kindluse mõttes võttis ta mul käe alt kinni. Kuid see oli hoopis noorem mees, kes kukkus ja vanema endaga maha tõmbas. Kumbki me siiski haiget ei saanud. Vabandasin oma kukkumist ümaraks kulunud kingakontsadega. Nägin kord tema pool kodus kena, kaunistustega keppi ja küsisin, miks ta seda ei kasuta, oleks ju kindlam kõndida. Järgmisel korral ülikooli peahoone juures kohtudes näitaski ta mulle oma uhket keppi ja ütles, et olevat tõepoolest kindlam käia. Hiljem ma tal aga keppi enam ei näinud, oli selle kuhugi unustanud ja niiviisi kaotanud.

1988. aastate teisel poolel, mil hakkasin osalema ingerisoomlaste kultuurielu velmamisest, tellisin Aristelt tagasivaate Ingeri-retkedest. Lootsin, et ta kirjutab soome keeles ning loo saab avaldada ühes Eesti ingerisoomlaste kogumikus, kuid kirjapanek oli siiski eestikeelne. Artikli kirjutas järgmise aasta alguses masinal ümber ülikooli soome-ugri keelte kateedri vanemlaborant Helju Rajando. Et need meenutused pidid jääma seotuks ingerisoomlastega, on autor seda kajastanud pealkirjaski, kuigi ta selle rahvarühma uurimisega oma Ingeri-retkedel tegeles suhteliselt vähe. Eestikeelne kirjapanek jäi tollal avaldamata. See Vadja päevikuile (Ariste 2005) mõningaseks täienduseks olev kirjutis, mille kaudu puutusin autoriga viimast korda kokku, ilmub nüüd lõpuks Aristele pühendatud Torma Albumi viiendas numbris (Ariste 2006).

Tema viimsel saatmisel mind ei olnud, sest samal ajal toimus esimene soome-eesti rahvastikuteadlaste konverents, kus esinesin ettekandega ingerisoomlaste demograafiast läbi aegade ...

Veel tahaksin märkida seda, et Ariste elustiili juurde kuulus ka suhtlemine tavainimestega. See tuli hästi välja, sest ta rääkis alati üldarusaadavalt ja lihtsalt. Selges keeles olid ka tema teaduslikud sõnavõtted ja kirjutised, kus võõrsõnu esines suhteliselt vähe. Tuleb meelde, et kui ma

kord kasutasin venekeelset sõna *разговорник*, sain Aristelt noomida. Et eestikeelset sõna *vestmik* siis veel polnud, soovitas ta kasutada prantsus-pärast *parläär*-i. Kuid Ariste oskas olla viisakas ja peen mees ning armastas hästi riides käia. Kord selgitas ta seda nii: „Noorpõlves polnud mul võimalust, püüan nüüd siis vanas eas nooblim välja näha.” Kuigi Ariste tundis paljusid keeli, pidas ta kõige enam lugu emakeelest, mida rääkis idaeestiliste sugemetega. Kord oli ta pärast raadios esinemist saanud noomida eesti keele professorilt Arnold Kaselt (1902–1994): „Ise keeleteaduse professor, aga räägib peipsiäärset murrakut!” Keeled olid talle töövahendiks ning ta nimetas ennast polülingvistiks, mitte polüglotiks. Ariste järgi polüglott vaid *patrab* paljudes keeltes. Ariste oli mulle eeskujuks keelte õppimisel ning keelesuguluse kasutamisel praktilistel eesmärkidel. Erinevad keeled on mullegi olnud töövahendiks, mis mõningatel juhtudel on aidanud ka suhelda. Nii näiteks olen vestelnud kirgiisi karjustega ning pidanud kord isegi lühikese usbekikeelse kõne. Skandinaavia keelte lähedus on aidanud kirjutada artikleid taani, norra ja rootsi keeles ning suuliselt suhelda norra keelt oskava, nüüdseks juba jäädavalt lahkunud prantsuse kolleegi Michel Cabouret’ga (1926–2005), kes ei tahtnud kuulata minu väga kehva prantsuse keelt.

Ariste kuulub 20. sajandi Eesti värvikaimate suurkujude hulka (vt Kändler, Kilgas 2002: 28–29). Ametlikult oli ta keeleteadlane, soomeugri keelte uurija ning hõimurahvastele kvalifitseeritud keeleuurijate koolitaja. Kuid tema mõju ulatub kaugemalegi. Nii pean minagi teda oma õpetajaks, sest olen Aristelt saanud teadmisi ja ideid kasutanud nii oma õppekui ka uurimistegevuses, mis kuulub inimmeeteaduse (inimgeograafia) valdkonda. Mul on hea meel, et tundsin teda isiklikult ning temaga vesteldes või kirju vahetades sain teada palju uut ja huvitavat kultuuriloo alalt. Ariste oli euroopalike kultuuritraditsioonide järjepidevuse olulisi, võiks isegi öelda – põhilisi – hoidjaid Eestis, eriti Tartus. Olen temast püüdnud ka midagi kirja panna. Pisut olen valgustanud Ariste sidemeid Mustveega (Kurs 2005b), kus praegu soojemal poolaastal pensionipõlve veedan. Ajakirjas Akadeemia olen andnud lühikese ülevaate tema tegevusest Vadjas (Kurs 2005a). Ariste juubeliaastaks saatsin Torma Albumi toimetusele pikema kirjutise, mis ilmub küll mõnevõrra hiljem (Kurs 2006).

So ist die Weltgeschichte, nagu armastas lausuda Paul Ariste.

Kirjandus

- Ariste, Paul 1967.** Maailma keeled I. Euroopa ja Aasia keeled. Õpik ajaloo-keeleteaduskonna keeleosakondade üliõpilastele. Tartu Riiklik Ülikool, soome-ugri keelte kateeder, 86 lk.
- Ariste, Paul 2005.** Vadja päevikud 1942–1980. (= Litteraria. Eesti kirjandusloo allikmaterjal. Vihik 22.) Koostanud, saatesõna ja kommentaarid kirjutanud Ergo-Hart Västrik. Eesti Kirjandusmuuseum. Tartu, 237 lk.
- Ariste, Paul 2006.** Vadja, isuri ja ingerisooime keelt ning etnoloogiat kirja panemas. – Torma Album V. Tormalaste Kodupaigaühendus. Torma. [Ilmumas.]
- Firkowicz, Szymon 1935.** Kołtchałar: Krótkie molitwy karaimskie. Wilno: Wydanie autora, 32 lk.
- Hering, Elisabeth 1964.** Südseesaga. Mit Zeichnungen von Rudolf Nehmer. Leipzig: Im Prisma-Verlag, 247 lk.
- Kettunen, Lauri 1945.** Tieteen matkamiehenä. Kaksitoista ensimmäistä retkeä. 1907–1918. Helsinki: WSOY, 416 lk.
- Kettunen, Lauri 1948.** Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918–1924. Helsinki: WSOY, 249 lk.
- Kettunen, Lauri 1960.** Matkapakinoita ja muita muistelmia. 1925–1960. Helsinki: Jakaja, 444 lk.
- Kroonikat 1965.** Kodumurre 7. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn, 118–135.
- Kurs, Ott 1998.** Etnilisi vähemusi ajas ja ruumis I. (= Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad VI.) Tartu, 277 lk.
- Kurs, Ott 2005a.** Aristega Vadjas. – Akadeemia 9, 2027–2033.
- Kurs, Ott 2005b.** Paul Ariste – 100. – Peipsirannik / Чудское побережье 2, 6.
- Kurs, Ott 2006.** Ajarännak Aristega. – Torma Album V. Tormalaste Kodupaigaühendus. Torma. [Ilmumas.]
- Kändler, Tiit (koostaja), Raul Kilgas (toimetaja) 2002.** Sajandi sada Eesti suurkuju. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 214 lk.
- Linkomies, Edwin (toimittaja) 1958–1962.** Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille. Porvoo–Helsinki: WSOY, XCVIII + 5749 lk.
- Mussajev 1964** = Мусаев К. М. 1964. Грамматика караимского языка. Москва: Наука, 344 lk.
- Royé, Gerhard, Leo Thieme 1970.** Halle. Leipzig: VEB F. A. Brockhaus Verlag, 144 lk.
- Tunkelo, Eemil Aukusti 1946.** Vepsän kielen äännehistoria. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, XXII, 922 lk, 1 kaart.

Begegnungen und Briefwechsel mit Paul Ariste

Ott Kurs

Der Verfasser des Aufsatzes ist Humangeograph und hat den estnischen Wissenschaftler Akademiemitglied Prof. Paul Ariste (1905–1990) etwa 30 Jahre lang persönlich gekannt.

Im Herbstsemester 1959 besuchte ich den Schwedischunterricht bei Professor Ariste. Enge Kontakte unterhielt ich zu ihm in den 1960er Jahren, besonders zwischen 1963 und 1965, als ich an einer Oberschule als Lehrer arbeitete und während der Ferien in Aristes Hausbibliothek verschiedene Bücher und Manuskripte zur Ethnologie der finnougriischen Völker studierte. Meine so erworbenen Kenntnisse ermöglichten mir im Juli 1963 eine Studienreise zum Volk der Wepsen. Im Sommer 1964 unternahmen wir dann eine gemeinsame Studienreise zu den Woten und Karaimen. In den Jahren 1964 bis 1966 stand ich mit Ariste im Briefwechsel, der unter anderem Hinweise für meine Forschungsarbeiten enthielt. Als ich während des akademischen Jahres 1965/1966 in Baku (Aserbaidshan) arbeitete, erhielt ich von Ariste aktuelle Informationen aus Tartu. Außerdem schenkte er mir seine Sonderdrucke und einige Bücher über Ethnologie und Sprachwissenschaft. Mein letzter Kontakt zu Ariste ergab sich im Jahre 1989, als er mir ein Manuskript über seine Forschungserfahrungen bei den Woten, Ingriern und Ingermannland-Finnen zukommen ließ.

An Paul Aristes Beisetzung konnte ich nicht teilnehmen, da zur gleichen Zeit die erste finnisch-estnisch Demographiekonferenz stattfand, auf der ich einen Vortrag über das Schicksal der Finnen in Ingermannland hielt.

Schlüsselwörter: Geschichte der Wissenschaft, Sprachwissenschaft, Ariste